moeite heeft om de maximale tijdsinterval van vier jaar tussen twee opéénvolgende bezoeken te respecteren, heeft ze Turkije tot nog toe al dertien keer bezocht.

Turkije's kandidaatstelling voor het lidmaatschap van de Europese Unie heeft de aandacht voor de mensenrechtenproblematiek daarenboven geenszins verslapt. In december 1999 werd Turkije op de Europese Raad van Helsinki aanvaard als kandidaat-lidstaat. Aan deze beslissing werd als voorwaarde gekoppeld dat Turkije - net als de andere kandidaat-lidstaten – moet voldoen aan de zgn. criteria van Kopenhagen die in juni 1993 op een Europese Top vastgelegd werden. Eén van de criteria is het politiek criterium dat voorschrijft dat de kandidaat-lidstaten over stabiele instellingen moeten beschikken die de democratie, de rechtsstaat, de rechten van de mens, de eerbiediging van minderheden en hun bescherming waarborgen.

In de eerste paragraaf wordt een bondig overzicht gegeven van de ervaringen van het CPT in Turkije. Het chronologisch overzicht wordt in vier periodes onderverdeeld: de aanloop naar de eerste publieke verklaring (september 1990 - december 1992), de tweede publieke verklaring (oktober 1994 – december 1996), een intermezzo (oktober 1997 – februari/maart 1999) en een uitgebreide laatste periode met de F-type gevangenissen en de crisis in het Turkse gevangeniswezen (juli 2000 - maart 2002). In een tweede punt wordt kort ingegaan op de Turkse kandidatuur voor de Europese Unie en bevindingen van de Europese Commissie en het Europees Parlement. In het derde punt volgt nog een korte discussie.

1. Turkije en het CPT: een chronologisch overzicht

September 1990 - december 1992

In de periode 1990-1992 werd Turkije drie maal bezocht door het CPT. De vaststellingen die het CPT deed naar aanleiding van deze bezoeken leidden in december 1992 tot een publieke verklaring. Deze maatregel kan genomen worden op basis van art. 10, lid 2 van de Conventie wanneer een lidstaat weigert mee te werken of er niet in slaagt de toestand te verbeteren in het licht van de aanbevelingen van het CPT. In de verklaring verwees het CPT naar folterpraktijken en ernstige vormen van mishandeling door de anti-terreur departementen van de politiekorpsen van Ankara en Diyarbakir welke het vastgesteld had tijden haar bezoek van 1990. Daarenboven werd het CPT tijdens haar bezoek geconfronteerd met vertragingen en werd op verschillende momenten verkeerde informatie gegeven. Tijdens het tweede bezoek in 1991 en het derde in 1992 stelde het CPT vast dat geen vorderingen gemaakt werden. Op basis van de drie bezoeken formuleerde het CPT drie conclusies: foltering en andere vormen van mishandeling van personen in politiecellen bleven een wijdverspreid gegeven in Turkije, zowel 'gewone' verdachten als verdachten van terreur-activiteiten waren slachtoffer van de folterpraktijken en zowel de politie als de gendarmerie bleken betrokken te zijn bij de praktijken.[ii]

Oktober 1994 - december 1996

In de periode 1993-1994 kreeg Turkije het CPT twee keer op bezoek. Het bezoek van december 1993 had de bedoeling het wederzijds vertrouwen te herstellen en de verdere medewerking te verzekeren. In oktober 1994 volgde een bezoek om de ontwikkelingen sinds de publieke verklaring van 1992 in kaart te brengen. In 1996 volgden er drie bezoeken en werd een tweede publieke verklaring afgelegd waarin gesteld werd dat het CPT opnieuw duidelijk bewijsmateriaal gevonden had van folterpraktijken en andere vormen van mishandeling door de Turkse politie. Artsen van het CPT onderzochten personen die beweerden het slachtoffer geworden te zijn van deze praktijken en ontdekten materiaal dat hun beweringen staafde. In de verklaring werd ook geklaagd over de gerechtelijke reactie tegen deze praktijken die sterk in gebreke bleef[iii].

Oktober 1997 – februari/maart 1999

In oktober 1997 volgde een nieuw bezoek. Het CPT ging hierbij na of de maatregelen die door de Turkse autoriteiten genomen werden om de folterpraktijken en andere vormen van mishandeling terug te dringen, effectief geïmplementeerd waren. Verder werd er aandacht besteed aan gevangenissen, instellingen voor jongeren en psychiatrische instellingen. Opnieuw stelde het CPT vast dat folterpraktijken een courant gegeven waren. Daarenboven bleven verschillende maatregelen dode letter of waren niet krachtig genoeg om halt toe te roepen aan de wanpraktijken. Zo werd de toegang tot een advocaat voor verdachten van terreur-activiteiten geweigerd gedurende de eerste vier dagen na de aanhouding. De omstandigheden waarin vreemdelingen in Istanboel opgesloten werden, waren erbarmelijk. In drie van de vier ruimtes beschikte elke opgeslotene over ongeveer één vierkante meter. De vierde ruimte had

een oppervlakte van 28 vierkante meter en was volgepakt met 57 gevangenen. De voedselvoorziening werd teruggeschroefd om wille van budgettaire redenen en de gevangenen moesten zelf zorgen voor de meest elementaire zaken als handdoeken en zeep. Medische verzorging liet sterk te wensen over. In de bezochte politiecellen was de situatie niet veel beter. Het CPT stelde weliswaar vast dat op sommige plaatsen de situatie verbeterd was, maar werd opnieuw geconfronteerd met overbevolking, gebrekkige voorzieningen en erbarmelijke leefomstandigheden. In de bezochte gevangenissen was het gebrek aan georganiseerde activiteiten een doorn in het oog van het CPT. Mishandeling door gevangenispersoneel deed zich in mindere mate voor. De gendarmerie scoorde aanzienlijk slechter op dit vlak: mishandeling bij de overbrenging naar de gevangenis bleek een wijdverspreid gegeven. Verder geeft het CPT in haar rapport een schrijnend beeld van de materiële leefomstandigheden in de bezochte gevangenissen. Het rapport eindigt met de vaststelling dat eens te meer bleek dat foltering en mishandeling frequent voorkomen in Turkije en dat de maatregelen die hiertegen genomen werden, in gebreke blijven.[iv]

Van 27 februari tot 3 maart 1999 was het CPT opnieuw in Turkije. Deze keer werd speciale aandacht besteed aan de politiedepartementen in Istanboel en Izmir en werd de gevangenis op het eiland van Imrali bezocht waar Abdullah Öcalan gevangen gehouden wordt. Het ging om een bezoek op basis van art. 7, lid 1 van de Conventie dat het CPT machtigt om een lidstaat te bezoeken wanneer ze het 'naargelang de omstandigheden' nodig acht. Het CPT ondervond opnieuw vormen van tegenwerking. Zo kon een arts die de gevangenen in het politiedepartement van Istanboel onderzocht had niet ondervraagd worden door het CPT en werden twee gevangenen uit het vreemdelingencentrum van Istanboel verwijderd opdat contact met het CPT vermeden zou worden. Daarenboven had een politieagent de opdracht gekregen om de exacte duur te noteren van de gesprekken van het CPT met de gevangenen in Istanboel. Naar de reden voor deze opdracht had het CPT het gissen. In haar antwoord ontkende de Turkse overheid deze opdracht gegeven te hebben.[v]

Opnieuw werden vormen van foltering vastgesteld. Daarenboven was een gevangene overleden tijdens de ondervragingen. Uit het rapport van de autopsie bleek dat het lichaam van de man duidelijke tekenen van foltering droeg. Het recht op een advocaat gedurende de eerste vier dagen na de aanhouding werd nog steeds ontzegd aan personen die verdacht worden van terreurdaden. Verder betreurde het CPT de vage bewoordingen in een richtlijn die het medisch onderzoek van gevangenen in politiecellen regelt. Volgens de richtlijn is in bepaalde omstandigheden de aanwezigheid van overheidsfunctionarissen bij de onderzoeken noodzakelijk. Dit heeft echter nadelige effecten voor de vertrouwelijkheid en het open karakter van het medisch onderzoek. Medische onderzoeken moeten dan ook zonder de aanwezigheid van derden kunnen plaatsvinden. De leefomstandigheden in het vreemdelingencentrum waren licht verbeterd, maar de gedetineerden bleken de matrassen slechts de dag voor het bezoek van het CPT gekregen te hebben en de celdeuren werden slechts net voor het bezoek geopend. Op andere bezochte plaatsen bleek de situatie weinig of geen tekenen van verbetering te vertonen.[vi]

JULI 2000 - MAART 2002

Van 16 tot 24 juli 2000 bezocht het CPT Turkije om de nieuwe F-type gevangenissen aan een onderzoek te onderwerpen. Deze nieuwe gevangenissen hebben kleinere leefeenheden en zijn bestemd voor personen die verdacht worden van of reeds veroordeeld zijn voor feiten die gerelateerd zijn aan terrorisme of georganiseerde criminaliteit. Het betrof opnieuw een bezoek op basis van art. 7, lid 1 van de Conventie. Het CPT stelde dat ze in principe niet tegen de overschakeling naar kleinere leefeenheden is. Tijdens haar vroegere bezoeken had ze immers kunnen vaststellen dat de traditionele slaapzalen aanleiding gaven tot een hele reeks wantoestanden. Het CPT stelde wel als voorwaarde dat zinvolle activiteiten voorzien moesten worden buiten de cel. De F-type gevangenis die het CPT te zien kreeg, was nog niet operationeel. De materiële leefomstandigheden leken een felle verbetering, maar het CPT merkte op dat de praktijk nog moest uitwijzen hoe de nieuwe faciliteiten aangewend zouden worden en in welke mate zinvolle activiteiten buiten de leefeenheden georganiseerd zouden worden. Verder stelde het CPT de interventies van de gendarmerie om gevangenenopstanden neer te slaan aan de kaak. In september 1999 in Ankara en in januari 2000 in Burdur waren immers doden en gewonden gevallen na zulke interventies.[vii]

Tussen december 2000 en mei 2001 was het CPT voor vier korte bezoeken in Turkije. Het bezoek van 10 tot 16 december vond plaats op uitnodiging van de Turkse overheid die verveeld zat met de hongerstakingen en hoopte dat het CPT een bijdrage zou kunnen leveren aan de beëindiging ervan. Vele gevangenen waren in hongerstaking gegaan om hun

onvrede uit te drukken over de nieuwe F-type gevangenissen omdat ze vreesden dat de overschakeling naar kleinere leefeenheden hun veiligheid ernstig in gevaar zou brengen. De toenmalige versie van art. 16 van de anti-terreur wet voorzag immers een regime van verregaande isolering. Politieke gevangenen zouden opgesloten worden in ruimtes van één tot drie personen. Open bezoeken werden niet toegelaten en contacten met andere gedetineerden werden niet toegelaten. Er werd geen oplossing gevonden en het CPT besloot om haar bezoek op 16 december te beeindigen. Later vernam het CPT dat op 19 december 20 gevangenissen waar hongerstakingen plaatsvonden, bestormd waren door veiligheidstroepen. Tijdens deze actie, die duurde tot 22 december en die de lugubere naam *Return to Life* opgespeld kreeg, stierven 32 personen en vielen vele gewonden. Enkele gedetineerden overleden later aan hun verwondigingen. Meer dan 1000 personen werden overgeplaatst naar andere instellingen, onder andere drie F-type gevangenissen. Het is in het kader van deze gebeurtenissen dat het CPT van 10 tot 15 januari opnieuw in Turkije was.

Haar bezoeken in april en mei 2001 werden eveneens gemotiveerd door de crisissituatie in het Turkse gevangenissysteem. In een persmededeling drukte het CPT haar tevredenheid uit over een aantal wetgevende initiatieven die in de steigers stonden, namelijk de amendering van art. 16 van de wet ter bestrijding van terrorisme, de oprichting van toezichtsorganen bij de gevangenissen en de creatie van strafuitvoeringsrechters. Het nieuwe art. 16 zou gemeenschappelijke activiteiten voorzien voor gevangenen die onder de bepaling vallen.[viii] Op één mei 2001 werd de geamendeerde wet aangenomen en enkele dagen later trad ze in werking. Dit bracht echter geen einde aan de hongerstakingen en op 6 juli 2001 was het dodental opgelopen tot 27 personen: 20 gevangenen en zeven andere personen.

In haar rapport meldde het CPT dat haar taak om te bemiddelen bij de hongerstakingen in december 2000 onmogelijk gemaakt werd door het selectief uitlekken van delen van haar rapport over het bezoek van augustus 1996. Op dat moment was dit rapport nog vertrouwelijk en de lekken deden vermoeden dat het CPT partij koos voor de Turkse autoriteiten. Haar positie als neutraal bemiddelaar werd hierdoor onherroepelijk aangetast. In het rapport deed het CPT haar beklag over de ontkenning van verantwoordelijkheid voor het lek door de Turkse overheid. Verder bleek dat de Turkse overheid het CPT opnieuw verkeerd geïnformeerd had. In een brief van 28 maart had Turkije gemeld dat de gevraagde activiteiten georganiseerd werden in de F-type gevangenissen, maar uit andere bronnen bleek dit niet het geval te zijn. Tijdens haar bezoek van april 2001 werd duidelijk dat de activiteiten nog steeds niet plaatsvonden.

In haar rapport drukte het CPT haar bezorgdheid uit over de manier waarop in december 2000 de gevangenissen bestormd werden. De Turkse overheid verschafte videomateriaal over de aan- en afloop van de interventies, maar beelden van de fase waarin de eigenlijke controle over de bezette delen herwonnen werd, werden niet overgemaakt. Verder plaatste het CPT grote vraagtekens bij de interventie in de vrouwenafdeling van de Bayrampasa gevangenis waar 6 van de 27 vrouwelijke gedetineerden overleden. Er zou ook sprake zijn van mishandeling tijdes de overbrenging naar en aankomst in de andere instellingen.[ix]

Het twaalfde bezoek aan Turkije vond plaats van 2 tot 14 september 2001. In de voorlopige vaststellingen drukte Silvia Cassale, hoofd van de delegatie, in naam van het CPT haar afkeer uit over terreuractiviteiten – zowel over de bekende feiten van 11 september als over een bomexplosie die de dag voordien in Istanboel plaatsvond en die het leven kostte aan twee agenten en een toerist, maar benadrukte daarbij dat de strijd tegen het terrorisme nooit mag verglijden in folteringactiviteiten of mishandeling. Het CPT stelde vast dat de behandeling van gevangenen in de politiecellen van Istanboel verbeterd was: toevlucht tot methoden van ernstige mishandeling, zoals het ophangen aan de armen en toedienen van elektrische schokken, bleken veel minder voor te komen dan dit in het verleden het geval was. Dit neemt niet weg dat het CPT nog duidelijke aanwijzingen had van andere vormen van mishandeling zoals langdurig rechtopstaan, ontnemen van slaap en falaka. Heel wat aantijgingen over ernstige vormen van mishandeling werden ontvangen uit de Sanliurfa en Van gebieden waar het toedienen van elektrische schokken en ophangen aan de armen blijkbaar nog steeds gebeurde. Regelgeving die voorschrijft dat aanhoudingen boven de vier dagen door een rechter bevolen moeten worden, werd met de voeten getreden. Verder werden de leefomstandigheden in diverse vreemdelingencentra aan de kaak gesteld evenals de wijze waarop illegale vreemdelingen het land uit gezet werden, namelijk door ze illegaal (d.w.z. langs niet-erkende grensovergangen) naar Griekenland en Iran te loodsen.

Het CPT bezocht twee F-type gevangenissen en was over het algemeen niet tevreden over de vooruit-

gang die geboekt werd. De delegatie benadrukte de nood aan een 'pro-actieve en ondernemende' benadering op het vlak van gemeenschappelijke activiteiten omdat de geloofwaardigheid van het hele F-type project staat of valt met de inspanningen die Turkije op dit vlak levert. Instellingen voor vrouwen en jongeren werden bezocht, maar kregen een slecht rapport omdat ze helemaal niet aangepast waren aan hun noden. Het CPT vond geen bewijsmateriaal van fysische mishandeling van Abdullah Öcalan en de leefomstandigheden bleken over het algemeen goed. Wel beklemtoonde het CPT dat hij zo snel mogelijk zou moeten geïntegreerd worden in een omgeving die contacten met andere gedetineerden mogelijk maakt evenals de deelname aan een breder scala aan activiteiten.[x]

De samenwerking met de Turkse autoriteiten liep over het algemeen vrij vlot, maar het CPT had niettemin duidelijke aanwijzingen dat in bepaalde gevallen gevangenen uit politiecellen verwijderd werden om contacten met het CPT te vermijden. Wijzigingen aan de grondwet en andere wetgevende hervormingen die de detentieperiode in politiecellen verminderen en de waarborgen tegen mishandeling versterken, werden toegejuicht. Verdere stappen moesten echter ondernomen worden met betrekking tot het recht op een advocaat en ernstige vraagtekens werden geplaatst bij bepalingen die van kracht zijn in die delen van Turkije waar de noodtoestand uitgeroepen is, die toelaten dat gevangenen bij gerechtelijke beslissing teruggezonden worden naar politiecellen voor verdere ondervraging. Verder stond het CPT positief tegenover een initiatief om gedetineerden in de F-type gevangenissen de mogelijkheid te geven elkaar geregeld te ontmoeten in groepjes van maximum tien personen. Wel wil ze dat deze optie voor alle gedetineerden open staat, ongeacht het feit of ze reeds deelnemen aan een andere gemeenschappelijke activiteit. Minder positief was het CPT over de intimiderende verhoorlokalen die het bezocht had.[xi]

Van 21 tot 27 maart 2002 was het CPT voorlopig voor de laatste keer in Turkije. Het bezoek richtte zich op drie thema's : de gemeenschappelijke activiteiten in de F-type gevangenissen, de implementatie van nieuwe regelgeving m.b.t. opsluiting in politiecellen en de toepassing van een decreet dat het in bepaalde gevallen mogelijk maakt om gevangenen met het oog op ondervraging terug naar politiecellen te sturen. In de voorlopige vaststellingen drukte het CPT haar waardering uit over de goede medewerking vanwege de Turkse autoriteiten. In de bezochte F-type gevangenis van Sincan werd vooruitgang vastgesteld wat betreft de gemeenschappelijke activiteiten. Verder werd gedetineerden de mogelijkheid geboden om elkaar regelmatig in groepjes van maximum tien personen te ontmoeten. Bijna alle gevangenen die opgesloten zaten om wille van feiten die gerelateerd zijn aan de anti-terreurwet weigerden echter deel te nemen aan de gemeenschappelijke activiteiten. Om het vertrouwen van deze gedetineerden te winnen, drong het CPT aan om de geldende voorwaarde om deel te nemen aan de ontmoetingen – deelname aan ten minste één van de gemeenschappelijke activiteiten – op te heffen. In haar antwoord verdedigde de Turkse overheid echter het behoud van de voorwaarde. Het CPT vond geen gevallen van mishandeling in de Sincan gevangenis, maar de vertrouwelijkheid van het medisch onderzoek bleef een probleem : gevangenisbeambten bleken nog steeds aanwezig te zijn tijdens het doktersbezoek.

In Diyarbakir stootte het CPT andermaal op bewijsmateriaal dat wees op gevallen van ernstige mishandeling. Daarenboven bleek dat ook hier een loopje genomen werd met de vertrouwelijkheid van het medisch onderzoek : agenten waren systematisch aanwezig tijdens de onderzoeken, zowel aan het begin als aan het einde van de opsluiting. Verschillende gevangenen vertelden dat ze onder druk gezet werden om niets te lossen aan de arts over hoe ze behandeld werden. De artsen die geïnterviewd werden door het CPT vertelden daarenboven dat in een aantal gevallen hun rapporten die melding maakten van mishandeling, verscheurd werden door agenten. Verder plaatste het CPT vraagtekens bij de vaststelling dat gedurende een periode van 9 maanden bijna elke opgeslotene in het anti-terreurdepartement en de drugsectie van Diyarbakir afstand had gedaan van zijn recht op een advocaat. Dit leek wel zeer ongeloofwaardig, aangezien vele gevangenen verklaard hadden dat toegang tot een advocaat hen geweigerd werd.[xii]

2. Turkije en de Europese Unie

Turkije stelde zich op 14 april 1987 kandidaat voor toetreding tot de Europese Unie, maar zou tot de Europese top van Helsinki van december 1999 moeten wachten alvorens het aanvaard werd als kandidaat-lidstaat. Sinds oktober 1998 publiceert de Europese Commissie jaarlijks een rapport waarin de vooruitgang van Turkije aangekaart wordt met betrekking tot de voorwaarden die aan het lidmaatschap van de Unie verbonden zijn. Het rapport voor 2002 wordt verwacht vóór de Europese Raad van Kopen-

hagen die in december plaatsvindt en waar het Turkse dossier opnieuw op tafel komt.

Het meest recente rapport dateert van 13 november 2001. De ontwikkelingen op het vlak van de mensenrechten vormen een belangrijk aspect van het rapport. De Commissie stipte een aantal positieve ontwikkelingen aan: de toetreding tot diverse internationale mensenrechtenverdragen, wetgevende initiatieven en de oprichting van nieuwe organen die gericht zijn op het indammen van mensenrechtenschendingen en de opleiding van overheidsfunctionarissen over het respect voor de mensenrechten. Maar ook in het rapport van de Commissie overheerst het pessimisme. Ze stelde onder andere dat de regeling van het voorarrest in lijn gebracht moet worden met de maatstaven van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. De Commissie wees in het bijzonder op de 'incommunicado'-detentie en de wijze waarop deze toegepast wordt in de provincies waar de noodtoestand uitgeroepen is. Ondanks de bekendmaking van diverse circulaires die bedoeld zijn om foltering en mishandeling aan banden te leggen, bleek de situatie in de praktijk niet verbeterd te zijn. Verder werd de reactie van de Turkse overheid op de mensenrechtenschendingen aan de kaak gesteld. Het aantal vervolgingen bleek wel toegenomen te zijn, maar ze zouden al te vaak resulteren in lichte straffen of de straffen zouden opgeschort of omgezet worden in boetes. Bovendien bleef voorafgaande toestemming van de administratieve overheid vereist om tot vervolging van overheidsfunctionarissen over te gaan. In de periode 2000-2001 werden 1472 dossiers van mishandeling en 159 dossiers van foltering geopend. Slechts 36 personen werden veroordeeld tot een gevangenisstraf en 50 werden ontzet uit hun ambt. De Commissie ging ook uitgebreid in op andere mensenrechtenthema's en besteedde aandacht aan de hervormingen in het gevangeniswezen en de hongerstakingen en protesten die deze met zich meebrachten.[xiii]

Op 18 januari 2001 nam het Europees Parlement een resolutie aan waarin ze het overmatig gebruik van geweld door de Turkse veiligheidstroepen veroordeelde en vroeg om een onafhankelijk onderzoek naar de gebeurtenissen van december 2000. Van 6 tot 8 juni 2001 was een ad hoc delegatie van het Europees Parlement in Turkije om de gebeurtenissen in het gevangeniswezen te onderzoeken. De delegatie werd uitgenodigd om gevangenissen te bezoeken in Istanboel en Ankara. De Turkse overheid had echter bepaalde voorwaarden aan het bezoek gesteld. Het ontmoeten van gevangenen moest binnen een redelijk tijdsbestek gebeuren en mocht niet langer dan twee uur duren. Privé-gesprekken met de gevangenen werden niet toegelaten. Medische experten van buitenaf werden niet toegelaten in de gevangenissen. De vaststellingen die de delegatie deed, waren vergelijkbaar met die van het CPT: enerzijds deed ze haar beklag over de traditionele overbevolkte gevangenissen met erbarmelijke levensomstandigheden en anderzijds plaatste ze vraagtekens bij het uitblijven van de faciliteiten voor activiteiten buiten de cel in de nieuwe F-type gevangenissen.[xiv]

3. DE LANGE WEG NAAR BRUSSEL

In de verslagen van het CPT wordt vaak voorzichtige taal gehanteerd en wordt de nodige aandacht besteed aan positieve ontwikkelingen. Het CPT wil staten in haar verslagen immers niet veroordelen, maar wel bijstaan om gevallen van foltering en mishandeling zoveel mogelijk uit de wereld te helpen. Aan de ondertekening en ratificatie van het anti-folterverdrag ligt immers de aanname ten grondslag dat de betrokken staat *ook* gruwt van de wantoestanden. De relatie tussen het CPT en de lidstaten is dan ook gebaseerd op de principes van samenwerking en vertrouwelijkheid. Dit neemt niet weg dat het CPT geregeld haar ongenoegen laat blijken, maar steeds zal ze op haar hoede zijn om de bruggen van de samenwerking niet op te blazen.

Deze opmerking geeft de vaststellingen van het CPT nog wat extra gewicht : ondanks haar bekommernis om de banden met Turkije niet te doen springen, heeft het CPT al die jaren een treffend en vaak schrijnend beeld geschetst van wat er zich achter tralies van Turkse politiecellen, gevangenissen, vreemdelingencentra, instellingen voor jongeren en vrouwen, etc. afspeelt. Uit de verslagen over de meest recente bezoeken blijkt daarenboven dat er nog veel werk aan de winkel is om foltering en mishandeling uit het Turkse staatsoptreden te weren en om de papieren hervormingen ook daadwerkelijk in de praktijk om te zetten. Ook de tegenwerkingen waarover het CPT regelmatig rapporteert, blijven vraagtekens oproepen.

Toch heeft Turkije de afgelopen jaren meer bereidwilligheid getoond om de schendingen van de mensenrechten aan te pakken. De voorlopige vaststellingen en rapporten van het CPT en de antwoorden van de Turkse autoriteiten worden daarenboven sinds kort systematisch openbaar gemaakt. Het blijft echter de vraag of de maatregelen die thans genomen werden wel volstaan om de wanpraktijken te stoppen.

Vooral het draagvlak van de hervormingen op het terrein blijkt vaak onvoldoende. In haar rapport over het bezoek van september 2001 spreekt het CPT over een 'ongezonde professionele cultuur' wanneer ze de intimiderende verhoorlokalen beschrijft. De moeizame hervormingen op het terrein wijzen erop dat deze opmerking ook geldt voor andere aspecten van de Turkse strafrechtsbedeling. Vooral de praktijken in de provincies waar de noodtoestand uitgeroepen is, baren zorgen.

Een element waar het CPT in het debat over de F-type gevangenissen vooralsnog te vlug over heen lijkt te stappen is het politiek karakter van het gehele debat. De F-type gevangenissen komen enerzijds tegemoet aan de verzuchtingen van het CPT over de wantoestanden in de slaapzalen en passen anderzijds mooi binnen de kraam van de Turkse overheid die de macht van de politieke gevangenen wil breken.[xv] Als er gemeenschappelijke activiteiten voorzien worden dan zijn de F-type gevangenissen in de ogen van het CPT een stap voorwaarts in vergelijking met de slaapzalen. Hier lijkt de discussie voor het CPT te stoppen. De steun van het CPT voor de gevangenishervormingen komt de Turkse overheid dan van pas in haar pogingen om het verzet van de politieke gevangenen de kop in te drukken.

In haar persmededeling liet de ad hoc delegatie van het Europees Parlement duidelijk blijken dat het gehele hervormingsproces van de Turkse strafrechtsbedeling integraal deel uitmaakt van de Turkse voorbereiding voor het EU-lidmaatschap.[xvi] De ontwikkelingen in het Turkse strafapparaat zijn vooral van belang in het licht van het politieke criterium dat het respect voor de mensenrechten vooropstelt. De Commissie en het Parlement hebben in het verleden bewezen dat ze goed op de hoogte zijn van het Turkse dossier op dit vlak. De toekomst zal moeten uitwijzen hoe zwaar het mensenrechtenthema zal wegen in de toetredingsdiscussies. Dat de weg naar Brussel nog lang is, lijkt echter vrij evident.

Tom Daems

[i] C. RUMPF, "The Protection of Human Rights in Turkey and the Significance of International Human Rights Instruments", *Human Rights Journal*, 1993, 404.
[ii] S. GEMALMAZ, "The CPT and Turkey" in R. MORGAN en M.D. EVANS (Eds.), *Protecting Prisoners. The Standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*, Oxford, Oxford University Press, 1999, 240-242.
[iii] *ibid*, 245-260.
[iv] CPT, *Report to the Turkish government on the visit to Turkey carried out by the CPT from 5 to 17 October 1997*, Straatsburg, 23 februari 1999.
[v] X., *Response of the Turkish authorities to the report of the CPT on its visit from 27 Februari to 3 March 1999*, Straatsburg, 7 december 2000.
[vi] CPT, *Report to the Turkish government on the visit to Turkey carried out by the CPT from 27 Februari to 3 March 1999*, Straatsburg, 7 december 2000.
[vii] CPT, *Report to the Turkish government on the visit to Turkey carried out by the CPT from 16 to 24 Juli 2000*, Straatsburg, 8 november 2001.
[viii] X., *Press release: Hunger strikes in Turkish prisons: further visit by a delegation of CPT*, Straatsburg, 24 april 2001.
[ix] CPT, *Report to the Turkish government carried out by CPT from 10 to 16 December 2000 and 10 to 15 January 2001 and from 18 to 21 April and 21 to 24 May 2001 and response of the Turkish government*, Straatsburg, 13 december 2001.
[x] CPT, *Preliminary observations made by the delegation of the CPT which visited Turkey from 2 to 14 September 2001 and response of the Turkish authorities*, Straatsburg, 19 maart 2002.
[xi] CPT, *Report to the Turkish government on the visit to Turkey carried out by the CPT from 2 to 14 September*, Straatsburg, 24 april 2002.
[xii] CPT, *Preliminary observations made by the delegation of the CPT which visited Turkey from 21 to 27 March 2002 and response of the Turkish authorities*, Straatsburg, 23 juli 2002.
[xiii] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession*, Brussel, 13 november 2001.
[xiv] EUROPEAN PARLIAMENT, *Summary record on the visit of the ad hoc delegation to the Turkish prison (6-8 June 2001)*, Straatsburg, 13 juni 2001.
[xv] P. GREEN, "Turkish jails, hunger strikes and the European drive for prison reform", *Punishment and Society*, 2001, 97-98.
[xvi] EUROPEAN PARLIAMENT, *Ad hoc delegation to Turkish prisons. Press statement*, Straatsburg, 8 juni 2001.

Massale opsluiting in de Verenigde Staten van Amerika

Stel je voor dat we dertig jaar terug in de tijd gekatapulteerd worden. Het is 1972 en we bevinden ons in het Amerika van Nixon. De president houdt een televisietoespraak en brengt de natie op de hoogte van een grootscheeps initiatief om het criminaliteitsprobleem aan te pakken. Nixons programma omvat onder andere de bouw van extra gevangeniscellen die onderdak moeten bieden aan één miljoen gedetineerden, dit bovenop de bestaande gevangenispopulatie van tweehonderdduizend gedetineerden. Van de nieuw gecreëerde celcapaciteit zal een aanzienlijk deel voorbehouden worden voor de belangrijkste Amerikaanse minderheidsgroepen – de zwarte bevolkingsgroep op kop. Hoe zou er op zo een voorstel gereageerd worden in het Amerika van Nixon? Waarschijnlijk met afkeer.

Nixon heeft natuurlijk nooit zo een plan voorgesteld. Het staaltje fictie is de vrucht van de verbeelding van Marc Mauer, één van de deelnemers aan een conferentie over massale opsluiting in de Verenigde Staten die op 26 februari 2000 plaatsvond in New York. Mauer opent zijn bijdrage met deze denkoefening om de lezer / toehoorder even uit het hier en nu te halen en hem op die manier op de uitzonderlijke detentiesituatie in de Verenigde Staten te wijzen. Inderdaad, Nixons plan mag dan wel pure fictie zijn, de beoogde resultaten zijn dit veel minder. Sinds het begin van de jaren zeventig zwelde de gevangenisbevolking in Amerika ononderbroken aan tot een gigantische goelag die in het magische jaar 2000 aangegroeid was tot 2.1 miljoen gedetineerden. De Verenigde Staten zijn daarmee de absolute koploper in de Westerse wereld : de gevangenisbevolking vervijfvoudigde in dertig jaar tijd en is momenteel zes tot twaalf maal hoger dan in Europa. Reden te over dus om even stil te staan bij dit fenomeen van massale vrijheidsberoving in een natie die zich over de hele wereld opwerpt als de eerste verdediger van de *free world.*[1]

1. Enkele cijfers

Tussen 1925 en 1973 schommelden het aantal gedetineerden rond een gemiddelde van 110 à 120 opgeslotenen per 100.000 inwoners en de eigenlijke detentiegraad week hier nooit meer dan dertig procent van af. In 1972 werden 93 gedetineerden per 100.000 inwoners geteld; 26 jaar later waren dit er 452. Deze cijfers hebben enkel betrekking op gedetineerden in staatsgevangenissen en federale instellingen. Als de lokale *jails* ook in rekening gebracht worden, dan dikt het cijfer aan tot bijna 700 gevangenen per 100.000. Wanneer we de voorwaardelijk invrijheidgestelden en het justitieel clienteel onder probatietoezicht (in 1998 ging het om 3.8 miljoen personen) toevoegen aan de gevangenispopulatie dan komen we voor 1998 op bijna zes miljoen personen uit. Dit betekent dat in 1998 bijna drie procent van de volwassen bevolking op de één of andere manier verstrikt zat in het straffende net van de Verenigde Staten.

Deze cijfers verbergen echter grote verschillen binnen de Verenigde Staten zelf. In 1997 werd de top drie bekleed door Texas (717 per 100.000), Louisiana (672 per 100.000) en Oklahoma (617 per 100.000). Onderaan bengelden North Dakota (112 per 100.000), Minnesota (113 per 100.000) en Maine (124 per 100.000). In deze cijfers zijn enkel de gedetineerden in de staatsgevangenissen opgenomen (dus niet de lokale *jails* en de federale instellingen). Daarenboven zijn het vooral de minderheidsgroepen in de Verenigde Staten – zwarten en *Hispanics* – die achter de tralies terecht komen. In 1995 bedroeg de detentiegraad voor de blanke mannelijke bevolkingsgroep 919 per 100.000; voor de zwarte populatie was dit 6926 per 100.000. De detentiegraad voor zwarten was dus 7.5 keer hoger dan voor blanken. Wanneer daarenboven de evolutie binnen de twee groepen nader bekeken wordt, dan springt nog een andere vaststelling in het oog. De detentiegraad van de blanke mannelijke bevolking steeg van 528 in 1985 tot 919 per 100.000 in 1995, een stijging van 391 per 100.000. Voor de zwarte mannelijke bevolking was er een stijging van 3544 tot 6926 per 100.000, ofwel bijna tien keer de stijging binnen de blanke bevolkingsgroep. Op 28 augustus 2002 meldde de *New York Times* dat de Verenigde Staten op dit moment meer zwarte mannen achter de tralies plaatsen dan dat ze er inschrijven aan de Amerikaanse *colleges* en universiteiten. In 2000 zaten 791.600 zwarten